

*Л.І. МИХАЙЛОВА, доктор економічних наук, професор
В.Л. ГРИЦЕНКО, кандидат економічних наук*

Організаційно-економічні засади функціонування ринку продукції бджільництва

Мета статті - узагальнити існуючі погляди вчених на теорію і практику функціонування ринку продукції бджільництва, обґрунтувати теоретико-методологічні основи та практичні рекомендації щодо удосконалення організаційно-економічних засад функціонування ринку продукції бджільництва в умовах глобалізаційних викликів та інтеграційних процесів.

Методика дослідження. Методологічною основою проведеного дослідження є положення економічної теорії, інституціональної теорії та системний аналіз. Емпіричні дослідження функціонування ринку продукції бджільництва проводилися з використанням порівняльного аналізу, експертного опитування та рейтингового методу.

Результати дослідження. Оцінено динаміку світового виробництва меду та встановлено, що Україна входить до переліку п'яти найбільших країн-виробників меду у світі. Виявлено швидке збільшення обсягу експорту меду із України, що становив 67,8 тис. т у 2017 р. Доведено необхідність переорієнтації експорту меду як готового продукту в індивідуальній брендовій упаковці. Встановлено зростання чисельності експортерів меду. На основі порівняльного аналізу оцінено розвиток ринку продукції бджільництва в різних регіонах України. Виявлено відсутність закономірності створення компаній-експортерів в областях із найвищим обсягом виробництва меду. Встановлено, що за шість років імпорту меду в Україну підвищився в 59 разів і становив 118 т у 2015 р. На основі експертного опитування з використанням рейтингового методу визначено фактори, що чинять позитивний і негативний вплив на розвиток ринку продукції бджільництва, та сформовано матрицю вибору стратегічного напрямку подальшого розвитку.

Елементи наукової новизни. Викладено авторське тлумачення ринку продукції бджільництва як системи установ та економічних відносин, що забезпечують процеси виробництва, обміну і споживання продуктів харчування, використання сировини, а також надання послуг галузю бджільництва. За результатами оцінювання інституційного середовища функціонування ринку продукції бджільництва за авторською методикою визначено суму трансакційних витрат на ринку меду. Доведено, що значна сума трансакційних витрат впливає на зменшення прибутковості галузі бджільництва.

Практична значущість. Для вдосконалення організаційно-економічних засад функціонування ринку продукції бджільництва потрібно врахувати фактори зовнішнього середовища. Детермінантами розвитку виступають: кваліфікація кадрів; якість вітчизняної продукції та довіра до неї населення; рентабельність виробництва; його диверсифікація та географічне розташування України, а стримувальними чинниками: платоспроможність населення; недостатність наукових досліджень у галузі; відсутність достовірної статистичної інформації; високий рівень інфляції та неналежний ступінь інтеграційних формувань у бджільництві. Обґрунтовано необхідність розвитку кооперації як важливого організаційно-економічного заходу реалізації перспективних напрямів розвитку ринку продукції бджільництва, покращання її якості; забезпечення впевненості зовнішніх споживачів у відповідальному виконанні взятих зобов'язань; підтримання іміджу вітчизняних виробників. Табл.: 3. Рис.: 1. Бібліогр.: 14.

Ключові слова: мед; ринок продукції бджільництва; експорт; імпорту; трансакційні витрати; організаційно-економічні засади.

Михайлова Любов Іванівна - доктор економічних наук, професор, завідувач кафедри менеджменту зовнішньоекономічної діяльності та євроінтеграції, Сумський національний аграрний університет (м. Суми, вул. Герасима Кондратьєва, 160)

E-mail: lmikhaylova@yahoo.com

Гриценко Вікторія Леонідівна - кандидат економічних наук, викладач-методист, голова циклової комісії обліково-фінансових та економічних дисциплін, Коледж Сумського національного аграрного університету (м. Суми, с. Веретенівка, 1)

E-mail: vicagritsenko@gmail.com

Постановка проблеми. Незважаючи на активний розвиток сучасних технологій, людство продовжує потребувати бджіл, їх діяльності і вироблених ними продуктів, які, завдяки своїм цілющим і смаковим якостям,

а також унікальному складу мікроелементів, не мають аналогів. Бджільництво має важливе міжгалузеве значення, оскільки від бджіл одержують мед, квітковий пилок, віск, прополіс, маточне молочко, що використовуються як у харчовій, так і у фармацевтичній промисловості. У медицині також

© Л.І. Михайлова, В.Л. Гриценко, 2018

застосовують бджолину отруту. Останнім часом на основі продуктів бджільництва виготовляють різні косметичні препарати, широкого розвитку набуває апітерапія. Україна є однією зі світових країн-лідерів у бджільництві, в якій ринок цієї продукції функціонує і для задоволення внутрішнього попиту, і на експорт.

Важливу роль відіграють бджоли і як запилювачі ентомофільних сільськогосподарських культур, що дуже необхідно для забезпечення продовольчої безпеки будь-якої країни. За перехресного запилення збільшується врожайність таких культур, поліпшується їх якість, підвищується вміст білка, вуглеводів та вітамінів. А постійне зменшення кількості бджіл у світі може навіть призвести до голоду. Тому питання розвитку ринку продукції бджільництва є актуальним.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Зазначимо, що питанням вивчення ринку аграрної продукції, підвищенню ефективності її виробництва приділяється увага у працях багатьох вітчизняних учених, а ґрунтовні дослідження щодо забезпечення ефективного функціонування галузі бджільництва та розвитку ринку її продукції на різних історичних етапах здійснили В.Л.Гриценко [1-3], Д.Б. Жученко [4], О.А. Христенко [8], С.А. Чехов [9], О.М. Яценко [10] та ін. Однак, незважаючи на існуючі наукові здобутки, сьогодні недостатньо мірою розглянуто питання формування організаційних передумов та економічних механізмів функціонування ринку продукції бджільництва в умовах глобалізаційних процесів і реалізації євроінтеграційних прагнень України у парадигмі сталого розвитку національної економіки. Саме зазначене вище і зумовлює актуальність дослідження, формулювання його мети і конкретизацію завдань.

Мета статті - узагальнити існуючі погляди вчених на теорію і практику ринку продукції бджільництва, обґрунтувати теоретико-методологічні основи та практичні рекомендації щодо удосконалення організацій-

но-економічних засад функціонування ринку продукції бджільництва в умовах глобалізаційних викликів та інтеграційних процесів.

Виклад основних результатів дослідження. Незважаючи на давню історію використання людством продукції бджільництва, у науковій літературі немає єдності у тлумаченні дефініцій «ринок», «аграрний ринок» та «ринок продукції бджільництва». Спираючись на перші тлумачення «ринку продукції бджільництва», що опрацьовували С.А. Чехов [9], О.М. Яценко [10], а також дослідження інших учених, будемо користуватися визначенням ринку продукції бджільництва як системи установ та економічних відносин, що забезпечують процеси виробництва, обміну і споживання продуктів харчування, використання сировини, а також надання послуг галузю бджільництва [1, 2]. Викладений підхід дає змогу розглядати послуги із запилення сільськогосподарських культур та інші, що надаються за допомогою бджіл, як ринковий продукт, а специфікою ринку продукції бджільництва є необхідність в оцінці потреби в запиленні сільськогосподарських культур, а також дослідженні ринку послуг апітерапії.

Вважаємо доцільним зазначити, що із усіх видів продукції бджільництва, що існують, для дослідження виявилися доступними такі дані: щодо виробництва і реалізації меду, експортно-імпортних операцій воску, наявності сімей бджіл. Саме це і зумовлює зосередити увагу на дослідженні організаційно-економічних умов функціонування ринку меду як основного виду продукції бджільництва.

Згідно з проведеним нами аналізом, Україна належить до переліку топ-п'яти країн-виробників меду у світі, де вироблялося щороку у середньому 1,6 млн т. З динаміки світового виробництва меду простежується тенденція до його збільшення (за останні 10 років у 1,2 раза), що свідчить про посилення попиту на мед в усьому світі (табл. 1).

1. Виробництво меду у світі, тис. т

Країна	2007 р.	2008 р.	2009 р.	2010 р.	2011 р.	2012 р.	2013 р.	2014 р.	2015 р.	2016 р.	Питома частка в 2016 р.
Всього	1448,9	1512,7	1500,8	1541,8	1615,7	1649,7	1636,9	1632,1	1825,8	1787,0	
Китай	357,2	407,2	407,4	409,1	446,1	462,2	461,4	474,8	488,7	502,6	28,1
Туреччина	73,9	81,4	82,0	81,1	94,2	89,2	94,7	103,5	107,7	105,5	5,9
Іран	47,0	40,7	46,4	45,0	50,7	71,1	74,6	77,8	79,0	80,6	4,5
США	67,3	74,3	66,4	80,0	67,3	64,5	67,8	80,9	71,0	73,4	4,1

Продовження табл. 1

Росія	53,7	57,4	53,6	51,5	60,0	64,9	68,4	74,9	67,7	69,8	3,9
Індія	51,0	55,0	55,0	60,0	60,0	60,0	61,0	61,0	61,1	61,3	3,4
Україна	67,7	74,9	74,1	70,9	70,3	70,1	73,7	66,5	63,6	59,3	3,3
Мексика	55,5	59,7	56,1	55,7	57,8	58,6	56,9	60,6	61,9	55,4	3,1
Аргентина	81,0	72,0	62,0	59,0	72,0	76,0	67,5	...*	58,2	51,4	2,9
Ефіопія	42,2	42,0	41,5	53,7	39,9	45,9	0,0	0,0	59,2	47,7	2,7
Бразилія	34,8	37,8	39,0	38,1	41,8	33,9	35,4	38,5	37,9	39,6	2,2
Канада	31,6	30,9	33,5	38,9	38,0	43,2	36,4	40,8	39,5	39,0	2,2
Іспанія	31,8	30,4	32,3	34,6	34,6	29,7	30,6	32,2	33,4	34,0	1,9
Танзанія	27,5	27,0	28,0	28,5	28,0	28,5	30,0	31,0	30,2	30,3	1,7
Угорщина	16,0	22,4	22,5	16,5	24,5	17,5	18,5	24,4	30,7	26,4	1,5
Кенія	14,7	12,0	69,6	8,9	9,8	11,7	8,3	29,7	34,8	25,6	1,4
Корея	26,5	26,0	28,0	23,0	18,8	22,9	22,9	23,9	24,4	23,8	1,3
Ангола	23,0	23,1	23,1	23,1	23,0	23,0	23,3	23,4	23,5	23,4	1,3
Німеччина	18,3	15,7	16,5	23,2	25,8	17,9	19,0	20,2	23,4	21,6	1,2
Румунія	16,8	20,0	19,9	22,2	24,1	23,1	26,7	18,0	27,9	21,2	1,2
Питома частка 20 країн-лідерів	78,5	80,0	83,8	79,3	79,6	79,6	78,0	78,6	78,0	77,9	

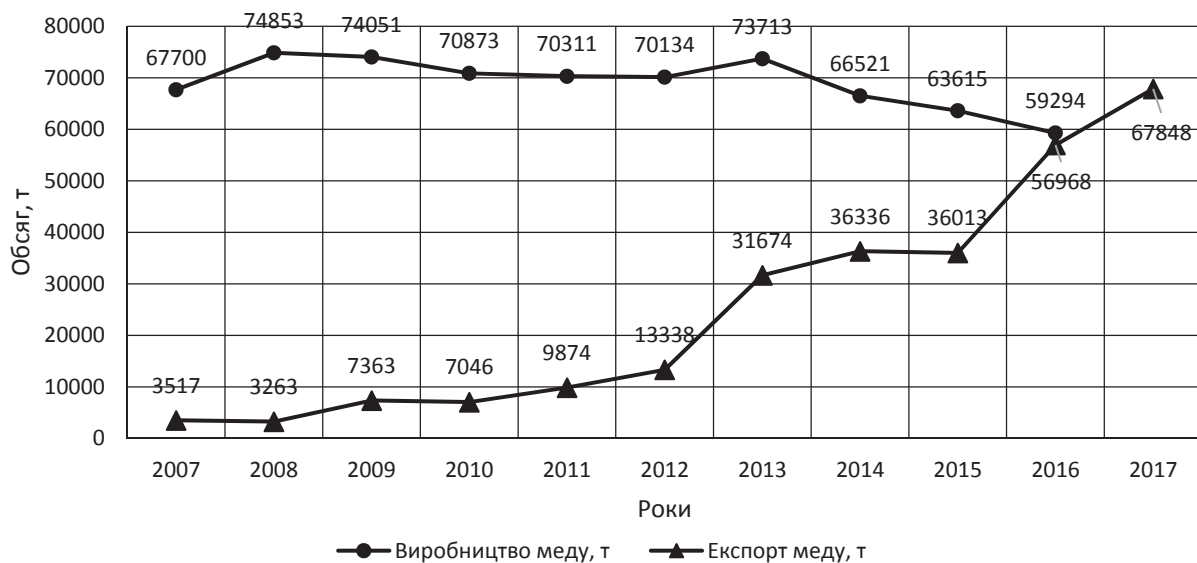
...* дані відсутні.

Джерело: Побудовано за даними FAOSTAT [6].

На обсяг виробництва та експорту меду, воску безпосередній вплив має кількість бджолосімей. Встановлено, що в Україні в останні роки зменшується кількість бджіл, і країна поки що посідає восьму сходинку в рейтингу країн світу, маючи в середньому за 2007-2016 рр. 3 млн сімей, що становить 3,6 % від загальної кількості сімей бджіл у світі. На першому місці цього рейтингу знаходяться Індія (11337 тис. сімей), далі - Китай (8939) і Туреччина (6278 тис. сімей).

Разом з тим за обсягами експорту меду Україна наближається до лідерських позицій

у світі. Так, за останні 10 років цей показник збільшився у понад 20 разів і становив 67,8 тис. т у 2017 р., що дало змогу Україні посісти перше місце серед країн Європи. Його експорт до країн ЄС в останні роки швидко збільшився, незважаючи на те, що безмитна квота ввезення меду до 2017 р. становила лише 5000 т. Решту меду до країн ЄС українські компанії експортують, сплачуючи 17 %-не мито. У 2016 р. в Україні вироблено 59 294 т меду, що на 4321 т, або на 6,8 %, менше ніж у 2015 р. (рис.).

Динаміка виробництва та експорту меду в Україні, т

Джерело: Побудовано автором за даними Державної служби статистики України та Державної фіскальної служби України [7].

Основні покупці українського меду – Німеччина, Польща, США. Частка цих імпортерів становить 70,1 % усього експортованого меду. В основному мед продається країнам-членам Європейського Союзу, і їхня частка – 71,9 % вивезеного за кордон меду. Ціну на мед, що продається Німеччині та Польщі, і визначає середню експортну ціну на нього. У 2011 р. ціна проданого меду досягла максимуму – 2830 дол. США/т. З 2012 р. відмічається зниження ціни до рівня 1973 дол. США/т у 2017 р. Дослідження показали, що для переходу вітчизняної продукції у наступну цінову категорію потрібно вирішити ряд організаційно-економічних проблем, пов'язаних із відповідністю якості

українського меду світовим стандартам. Важливою є необхідність у переорієнтації збуту не сировини, а готового продукту в індивідуальній брендовій упаковці.

Другою причиною, що вплинула на зниження ціни на український мед, можна назвати збільшення кількості експортерів, тобто підвищення пропозиції українського меду на світовому ринку. Всього нараховується 67 компаній, які зареєстровано експортерами продукції бджільництва. До компаній-лідерів у 2016 р. можна віднести ТОВ «ЮКРЕЙНІАН Бі» з обсягом продажів 8588 т меду, ТОВ «Агро Іст Трейд», що експортувало 5922 т і ТОВ «ГРУПА КОМПАНІЙ «СОДРУЖЕСТВО» з обсягом 5414 т (табл. 2).

2. Компанії-лідери за кількістю експортованого меду в 2016 р.

Місце у рейтингу	Назва експортера	Область	Кількість експортованого меду, т	Питома частка експорту меду, %
1	ТОВ «ЮКРЕЙНІАН Бі»	Хмельницька	8588,35	15,1
2	ТОВ «Агро Іст Трейд»	Миколаївська	5921,994	10,4
3	ТОВ «ГРУПА КОМПАНІЙ «СОДРУЖЕСТВО»	Херсонська	5413,876	9,5
4	ТОВ «Асканія-Пак»	Київська	4521,222	7,9
5	ТзОВ «Бартнік»	Хмельницька	3973,436	7,0
6	ТОВ «УКРАИНСКИЙ МЕД»	Донецька	3506,842	6,2
7	ТОВ «МЕДОВИЙ КРАЙ»	Рівненська	3220,703	5,7
8	Приватне підприємство «Джеса»	Одеська	2633,78	4,6
9	ТОВ «ЛУМЕЛІ»	Вінницька	2583,02	4,5
10	ТОВ «ГНУ ЕКСПОРТ»	Закарпатська	1829,1	3,2
	Інші		14795,251	26,0
	Всього		56987,574	100,0

Джерело: Складено за даними Державної фіскальної служби України [7].

Деяко закономірним є розташування цих компаній в областях, географічно наближених до кордону з європейськими країнами. Так, найбільша кількість експортерів розташовані в Київській області, а саме – 23 од., які вивезли за кордон 9487 т меду. При цьому в області вироблено всього 451 т. Далі за обсягом йдуть Закарпатська, Херсонська,

Хмельницька, Рівненська, Одеська, Кіровоградська та Миколаївська області, з яких також на експорт було відправлено меду більше, ніж його вироблено. А експорт із таких областей, як Житомирська та Запорізька, які є лідерами за обсягами виробництва, становить лише 2,2 та 7,5 % меду від виробленого (табл. 3).

3. Показники виробництва меду та його експорту по областях України в 2016 р.

Область	Зареєстровано експортних потужностей станом на 01.07.2017р., од.	Здійснювало діяльність компаній, од.	Експортовано меду, т	Питома частка області в загальному обсязі експорту, %	Вироблено меду, т	Частка експорту у виробництві області, %
Київська	9	23	9487	16,7	451	2103,6
Закарпатська	2	1	1829	3,2	185	988,7
Херсонська	4	3	5552	9,7	852	651,6
Хмельницька	4	3	12569	22,1	2224	565,1
Рівненська	4	2	3365	5,9	676	497,8
Одеська	5	3	3475	6,1	1544	225,0

Кіровоградська	9	7	4421	7,8	3525	125,4
Миколаївська	1	3	6277	11,0	5436	115,5
Вінницька	2	2	2743	4,8	4620	59,4
Донецька	1	1	3507	6,2	5994	58,5
Дніпропетровська	7	7	1860	3,3	4306	43,2
Львівська	4	3	249	0,4	705	35,4
Харківська	3	1	681	1,2	3031	22,5
Черкаська	2	3	292	0,5	1712	17,0
Чернівецька		1	55	0,1	700	7,8
Запорізька	2	2	342	0,6	4559	7,5
Івано-Франківська		1	41	0,1	1044	3,9
Житомирська		1	181	0,3	8074	2,2
Полтавська	3	1	42	0,1	2927	1,4
Сумська	1	-	-	0,0	2899	0,0
Луганська	-	-	-	0,0	1471	0,0
Чернігівська	-	-	-	0,0	1288	0,0
Тернопільська	-	-	-	0,0	867	0,0
Волинська	-	-	-	0,0	204	0,0
Всього	63	68	56967	100,0	59294	96,1

Джерело: Розраховано на основі даних Державної фіскальної служби України [7].

У результаті дослідження виявлено небачені процеси на вітчизняному ринку меду: імпорт меду за останні шість років збільшився в 59 разів у кількісному вираженні і становив 118 т у 2015 р., що свідчить про негативні тенденції, які виявляються у ввезенні в Україну значно дешевого та низькоякісного меду і використанні його у переробній промисловості. Установлено, що зі збільшенням обсягів експорту меду до Європи Україна почала експортувати й бджолиний віск. Тільки з 2015 р., після запровадження в дію зони вільної торгівлі України з ЄС, бджолиний віск став товарною експортною позицією, і Україна поступово почала підвищувати обсяги його експорту.

За результатами експертного опитування з'ясовано, які фактори чинять істотний вплив та визначають його напрям. Оцінку ступеня впливу експерти проводили рейтинговим методом за запропонованою шкалою: при здійсненні сприятливого впливу присвоюється індекс залежно від сили впливу від +1 до +5; при дії фактора, що сприяє занепаду розвитку ринку продукції бджільництва, індекс беремо від -5 до -1, за відсутності підстав для позитивної або негативної оцінки - 0. Виконання ряду перетворень і розрахунків, перевірка ступеня узгодженості думок експертів і врахування коефіцієнта конкордації застосовували для впевненості, що отримані результати мають сенс і можуть використовуватись у подальших дослідженнях. Визначено загальну середню оцінку усіх факторів, яка є негативною, хоча й

не досить значною: -0,23 бала. Частка факторів, що мали середню бальну оцінку більше нуля, становить всього 35,5%. Для ухвалення управлінських рішень щодо регулювання галузі бджільництва та ринку її продукції сформовано матрицю вибору стратегічного напрямку подальшого розвитку. Доведено, що ситуація, що склалася наразі в Україні, не сприяє розвитку ринку продукції бджільництва, а скоріше навпаки, зумовлює його занепад, і є нагальна потреба здійснювати дієві заходи для покращання організаційно-економічних засад функціонування ринку продукції бджільництва.

Зазначено фактори, на які передусім слід звернути увагу. Автори статті дійшли висновку, що експертна оцінка на проміжку (-2,5;2,5) свідчить про відсутність істотного впливу фактора; оцінка на проміжку [-5; -2,5] - фактор має істотний (детермінований) негативний вплив на функціонування ринку продукції бджільництва; а оцінка на проміжку [2,5;5] - істотний позитивний вплив. Детермінантами, що позитивно впливають на розвиток ринку продукції бджільництва, фахівці вважають такі: кваліфікація кадрів; якість вітчизняної продукції та довіра до неї населення; рентабельність виробництва; його диверсифікація та географічне розташування України, а негативними є: платоспроможність населення; недостатність наукових досліджень у галузі; відсутність достовірної статистичної інформації; високий рівень інфляції та неналеж-

ний ступінь інтеграційних формувань у бджільництві.

Визначено, що подальший розвиток організаційно-економічних засад функціонування ринку продукції бджільництва зумовлюється пропозицією та попитом, а також факторами зовнішнього середовища. За напрямом, який простежується на українському ринку меду (за даними Державної служби статистики України), обсяг попиту населення на український мед повністю задовольняється за рахунок «прихованої» пропозиції (дарують рідні, знайомі, які мають бджіл, або ж купують у знайомого пасічника, який офіційно не реєструє пасіку, виробляє мед для себе, а решту віддає, продає знайомим) та імпортованого меду. При цьому обсяги експорту меду будуть щороку збільшуватися до того часу, поки не будуть обмежені обсягами його виробництва в Україні.

Авторське дослідження дає підстави стверджувати, що реальний обсяг виробництва меду в Україні становить 90-100 тис. т у рік [5].

За результатами оцінки інституційного середовища функціонування ринку продукції бджільництва встановлено, що в Україні створено систему нормативних документів, що дає змогу стверджувати про достатній рівень регламентування виробництва та обігу продукції бджільництва, проте ще існують проблеми.

Відомо, що ефективні інститути та інституції знижують трансакційні витрати підприємців за допомогою стабілізаційних факторів в інституційному середовищі, забезпечують упевненість під час обміну правами власності та утворення стабільної структури для проведення трансакцій. Для оцінки трансакційних витрат на ринку продукції бджільництва, зокрема меду, трансакцію поділено на етапи та виявлено види витрат, яких зазнають учасники цієї угоди (1-й етап - до укладення угоди; 2-й етап - укладення угоди; 3-й етап - контроль за остаточним виконанням угоди). Апробація авторського методичного підходу щодо визначення трансакційних витрат дала змогу з'ясувати, що найбільший їх тягар теоретично мав би лягти на трейдерів, але частину своїх трансакційних витрат закупівельники меду перекладають на бджолярів. Ринок меду - це ринок покупця, який диктує ціни. Серед викремлених авторами трансакційних витрат (на пошук інформації до укладення угоди;

ведення переговорів; вимірювання; транспортних витрат; моніторинг та запобігання опортунізму, які можуть виникати після укладення угоди; витрати специфікації та захисту прав власності) найбільш затратною складовою є вартість лабораторних аналізів. Виявлено, що на трансакції з продажу меду трейдерам середньостатистичний пасічник ризикує втратити до 13 тис. грн на кожній тонні реалізованого меду. Можна припустити, що за умови реалізації 2-3 т меду втрати пасічника становлять 26-39 тис. грн, що на сьогодні наближається до річного розміру мінімальної заробітної плати [3].

Доведено, що сучасне інституційне середовище потребує вдосконалення, яке забезпечить підвищення прибутковості діяльності пасічників та сприятиме збільшенню кількості утримуваних ними бджіл.

Під час дослідження обґрунтовано напрями впливу ринку продукції бджільництва на сталий сільський розвиток, що дає змогу стверджувати, що він є дуже істотним та різноплановим і не брати до уваги його неможливо. Оскільки на частку домогосподарств в Україні припадає понад 95 % валового збору меду, а на селі в останні роки залишається загрозливою тенденція посилення рівня безробіття, важливим організаційно-економічним заходом вбачаємо кооперацію саме для реалізації перспектив: розвитку ринку сільськогосподарської продукції, поліпшення її якості; забезпечення впевненості зовнішніх споживачів у відповідальному виконанні взятих зобов'язань; підтримання іміджу вітчизняних виробників.

Проведені дослідження дають підстави стверджувати, що тривалий час під час розробки стратегій сталого розвитку територій, адміністративно-територіальних одиниць не враховували природних способів реалізації потенціалів регіону, у тому числі не звертали увагу на втрати, яких зазнає сільська економіка регіону та країни в цілому через втрату бджолиних сімей. Також має бути змінено і механізм системи управління галуззю бджільництва в умовах децентралізації влади, яка має три рівні: рівень громади, регіональний, міжрегіональний.

Висновки. Основними напрямками вдосконалення організаційно-економічних засад функціонування ринку продукції бджільництва в Україні можуть бути такі.

Виявлено основні детермінанти та узагальнено фактори розвитку вітчизняного рин-

ку продукції бджільництва, що дали змогу оцінити існуючі тенденції подальшого його розвитку як негативні. У цій ситуації необхідною є стратегія швидкого реагування на інноваційній основі для запобігання втраті конкурентоспроможності суб'єктів ринку продукції бджільництва та окремих продуктів бджільництва.

Для підтримання лідерських позицій України на світовому ринку потрібен механізм реалізації суцільної реєстрації пасічників та виведення їх пропозиції з «прихованого» рівня на офіційний. Доведено, що внутрішній попит на український мед задовольняється в основному за рахунок «прихованої» пропозиції, а за офіційними статистичними даними наближається практично до нуля.

Дуже важливим є вдосконалення інституційного забезпечення функціонування

ринку продукції бджільництва, оскільки неврегульованість «правил гри» на ринку продукції бджільництва зумовлює збільшення розміру трансакційних витрат при реалізації меду з розрахунку на 1 т проданої продукції, або 38,2 % виручки від реалізації такої самої партії меду, що свідчить про недосконалість існуючого інституційного середовища, яке спричиняє зменшення прибутковості галузі.

Існує потреба у державному регулюванні діяльності на ринку продукції бджільництва на трьох рівнях, а саме: рівні територіальної громади; регіональному, що передбачає поєднання зусиль декількох територіальних громад; міжрегіональному, або державному, із зазначенням функцій кожного рівня управління в умовах переходу до територіально-самоврядної системи управління сталим сільським розвитком.

Список бібліографічних посилань

1. Гриценко В. Л. Організаційно-економічні засади функціонування ринку продукції бджільництва : автореф. дис. на здобуття наукового ступеня канд. екон. наук: 08.00.03. Харків, 2017. 22 с.
2. Гриценко В. Л. Теоретичні підходи до визначення сутності ринку продукції бджільництва. *Економічні, соціальні та екологічні проблеми розвитку агропродовольчої сфери* : матеріали міжнар. наук.-практ. конф., 19 лютого 2016 р. Вид-во «Діса плюс». Харків, 2016. С. 67-69.
3. Гриценко В. Л. Формування інституційного середовища як передумова зниження рівня трансакційних витрат ведення бізнесу на ринку меду. *Вісник ХНАУ. Серія «Економічні науки»*. 2017. № 1. С. 121-130.
4. Жученко Д. Б. Передумови створення регіонального кооперативного об'єднання пасічників. *Ефективна економіка*. 2014. № 2. URL : <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=2750>.
5. Mykhailova L., Hrytsenko V.. Assessment the value of apiculture in space-time measurement for sustainable agricultural development. *Modelling of the mechanisms to restore the national economy: Collective monograph* / [Edited by: OlexandrVlasiuk, Olga Ilyash, Magdalena Osinska, Wieslaw Olszewski, Svitlana Hrynyevych]. Vol. 3. Bydgoszcz, Poland: University of Economy in Bydgoszcz, Publishing House, 2017. P. 12-36.
6. Статистичні дані FAOSTAT. Офіційний сайт. URL : <http://www.fao.org/faostat/en/#home> (дата звернення 15.09.2017).
7. Сумарний обсяг імпорту та експорту у розрізі товарних позицій за кодами УКТЗЕД: сайт URL: <http://sfs.gov.ua/ms/f11> р. (дата звернення 15.09.2017).
8. Христенко О. А. Бджоли - незамінна ланка в сфері сільськогосподарського виробництва. *Вісник аграрної науки Причорномор'я*. 2004. Вип. 2, № 2. С. 301-304.
9. Чехов С. А. Формування та функціонування ринку продукції бджільництва: автореф. дис. на здобуття наукового ступеня канд. екон. наук: 08.07.02. Київ, 2002. 22 с.
10. Яценко О. М. Формування та реалізація конкурентних переваг галузі бджільництва України: монографія. Житомир : Вид-во «Житомирський національний агроекологічний університет», 2011. 428 с.
11. Zucker L. G. Institutional theories of organization. *Annual review of sociology*. 1987. Vol. 13, No. 1. P. 443-464.
12. Losses of Honey Bee Colonies Over the 2015/16 Winter — COLOSS / URL : <http://www.coloss.org/announcements/losses-of-honey-bee-colonies-over-the-2015-16-winter>.

References

1. Hrytsenko, V.L. (2017). Orhanizatsiino-ekonomichni zasady funktsionuvannya rynku produktsii bdzhilnytsva [Organizational and economic principles of the functioning of the beekeeping market]. *Extended abstract of candidate's thesis*. Kharkiv [In Ukrainian].
2. Hrytsenko, V.L. (2016). Teoretychni pidkhody do vyznachennia sutnosti rynku produktsii bdzhilnytsva [Theoretical approaches to the definition of the essence of the market for beekeeping products]. *Ekonomichni, sotsialni ta ekolohichni problemy rozvytku ahroprodovolchoi sfery: materialy mizhnar. nauk.-prakt. konf.* (pp. 67-69). Kharkiv: Vyd-vo "Disa plus" [In Ukrainian].
3. Hrytsenko, V.L. (2017). Formuvannya instytutsiinoho seredovyscha yak peredumova znyzhennia rinvnia transaktsiinykh vytrat vedennia biznesu na rynku medu [Formation of the institutional environment as a prerequisite for reducing the level of transaction costs of doing business in the honey market]. *Visnyk KhNAU. Serii "Ekonomichni nauky"*, 1, pp. 121-130 [In Ukrainian].
4. Zhuchenko, D.B. (2014). Peredumovy stvorennia rehionalnoho kooperatyvnoho ob'iednannia pasichnykiv [Prerequisites for the establishment of a regional cooperative association of beekeepers]. *Efektivna ekonomika*, 2. Retrieved from: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=2750> [In Ukrainian].
5. Mykhailova, L., & Hrytsenko, V. (2017). Assessment the value of apiculture in space-time measurement for sustainable agricultural development. *Modelling of the mechanisms to restore the national economy: collective monograph*. (pp. 12-36). Bydgoszcz, Poland: University of Economy in Bydgoszcz, Publishing House [In English].
6. FaoStat. *Food and Agricultural Organization of the United Nations*. Retrieved from: <http://www.fao.org/faostat/en/#home> [In English].
7. Sumarnyi obsiah importu ta eksportu u rozrizi tovarnykh pozytzii za kodamy UKTZED [Total volume of import and export by commodity items by codes UKTZED]. *State Fiscal Service of Ukraine*. Retrieved from: <http://sfs.gov.ua/ms/f11> [In Ukrainian].
8. Khrystenko, O.A. (2004). Bdzholy - nezaminna lanka v sferi silskohospodarskoho vyrobnytsva [Bees - an indispensable link in the field of agricultural production]. *Visnyk ahrarnoi nauky Prychornomor'ia*, 2, Vol. 2, pp. 301-304 [In Ukrainian].
9. Chekhov, S.A. (2002). Formuvannya ta funktsionuvannya rynku produktsii bdzhilnytsva [Formation and functioning of the market of beekeeping products]. *Extended abstract of candidate's thesis*. Kyiv [In Ukrainian].

13. Latest Penn State College Of Agricultural Sciences News (2007). Honey bee die-off alarms beekeepers, crop growers and researchers. URL : <http://web.archive.org/web/20070703050700/http://www.aginfo.psu.edu:80/News/07Jan/HoneyBees.htm>

14. Strachecka A., Borsuk G., Olszewski K., Paleolog J. (2015). A new detection method for a newly revealed mechanism of pyrethroid resistance development in Varroa destructor. *Parasitology Research*, DOI: 10.1007/s00436-015-4627-4.

10. Yatsenko, O.M. (2011). *Formuvannia ta realizatsiia konkurentnykh perevah haluzi bdzhilnytstva ukrainy: monohrafiia [Formation and realization of competitive advantages of beekeeping industry in Ukraine: monograph]*. Zhytomyr: Vyd-vo "Zhytomyrskiy natsionalnyi ahroekolohichnyi universtyet" [In Ukrainian].

11. Zucker, L.G. (1987). Institutional theories of organization. *Annual review of sociology*, 13, No. 1, pp. 443-464 [In English].

12. Losses of honey bee colonies over the 2015/16 winter. (n.d.). *COLOSS*. Retrieved from: <http://www.coloss.org/announcements/losses-of-honey-bee-colonies-over-the-2015-16-winter> [In English].

13. Gill, C. (2007). Honey bee die-off alarms beekeepers, crop growers and researchers. *News Releases of the College of Agricultural Sciences*. Retrieved from: <http://web.archive.org/web/20070703050700/http://www.aginfo.psu.edu:80/News/07Jan/HoneyBees.htm> [In English].

14. Strachecka, A., Borsuk, G., Olszewski, K., & Paleolog, J. (2015). A new detection method for a newly revealed mechanism of pyrethroid resistance development in Varroa destructor. *Parasitology Research*, 114, pp. 3999-4004. DOI: 10.1007/s00436-015-4627-4 [In English].

Mykhailova L.I., Hrytsenko V.L. Organizational and economic principles of functioning of the beekeeping market

The purpose of the article is to synthesize existing views of scientists on the theory and practice of the beekeeping market, and substantiate theoretical and methodological foundations and practical recommendations for improving the organizational and economic principles of functioning of the beekeeping market in terms of globalization challenges and integration processes.

Research methods. The methodological basis of the research is the foundations of economic theory, institutional theory and system analysis. Empirical studies of the functioning of the beekeeping market have been conducted using comparative analysis, expert survey, and rating method.

Research results. The dynamics of world production of honey has been estimated and it has been established that Ukraine is one of the top five largest producers of honey in the world. It has been revealed the rapid growth of Ukrainian export of honey in the amount of 67.8 thousand tons in 2017. There is a need to re-orient honey's export as a finished product using individual brand packaging. An increase in the number of exporters of honey has been established. On basis of comparative analysis, development of the beekeeping market in various regions of Ukraine has been estimated. The absence of regularities in creation of exporting companies in regions with the highest volume of honey production has been revealed. It has been established that during six years honey's import to Ukraine has increased by 59 times and amounted 118 tons in 2015. Based on an expert survey using the rating method, factors that have a positive and negative impact on development of the beekeeping market and a matrix of strategic choice have gained further development.

Elements of scientific novelty. The author's interpretation of the beekeeping market has been described as a system of institutions and economic relations that provide processes for production, exchange, and consumption of food, use of raw materials, as well as the provision of services by the beekeeping industry. According to results of the assessment of institutional environment of the beekeeping market, the author's technique has helped to determine an amount of transaction costs in the honey market. It has been proved that a significant amount of transaction costs affects profitability of the beekeeping industry.

Practical significance. In order to improve the organizational and economic principles of functioning of the beekeeping market, must be taken into account factors of the external environment. The determinants of development are: qualifications of personnel; quality of domestic products and trust from people; profitability of production; diversification and geographical location of Ukraine. Furthermore, the restraining factors include: solvency of the population; insufficient research in the industry; lack of reliable statistical information; high level of inflation and an inadequate degree of integration entities in beekeeping. Development of cooperation as an important organizational and economic measure of realization of prospects has been substantiated. It has been justified the necessity of development of the beekeeping market and improvement of product quality, ensuring the confidence of external consumers in the responsible execution of their commitments, and maintaining the image of domestic producers. *Tabl.: 3. Figs.: 1. Refs.: 14.*

Keywords: honey; beekeeping market; export; import; transaction costs; organizational and economic principles.

Mykhailova Liubov Ivanivna - doctor of economic sciences, professor, head of the department of international economic activity and European integration, Sumy National Agrarian University (160, Herasyima Kondratieva st., Sumy)
E-mail: lmikhaylova@yahoo.com

Hrytsenko Viktoriia Leonidivna - candidate of economic sciences, lecturer-methodologist, head of the cyclical commission of accounting-financial and economic disciplines, College of Sumy National Agrarian University (1, Veretenivka p., Sumy)
E-mail: vicagritsenko@gmail.com

Михайлова Л.И., Гриценко В.Л. Организационно-экономические основы функционирования рынка продукции пчеловодства

Цель статьи - обобщить существующие взгляды учёных на теорию и практику функционирования рынка продукции пчеловодства, обосновать теоретико-методологические основы и практические рекомендации по совершенствованию организационно-экономических основ функционирования рынка продукции пчеловодства в условиях глобализационных вызовов и интеграционных процессов.

Методика исследования. Методологической основой исследования являются положения экономической теории, институциональной теории и системный анализ. Эмпирические исследования функционирования рынка продукции пчеловодства проводились с использованием сравнительного анализа, экспертного опроса и рейтингового метода.

Результаты исследования. Оценено динамику мирового производства мёда и установлено, что Украина входит в число пяти наибольших стран-производителей мёда в мире. Выявлен стремительный рост объёма экспорта мёда из Украи-

ны, который составил 67,8 тыс. т в 2017 г. Доказана необходимость переориентирования экспорта меда как готового продукта в индивидуальной брендовой упаковке. Установлен рост численности экспортёров меда. На основе сравнительного анализа оценено развитие рынка продукции пчеловодства в разных регионах Украины. Выявлено отсутствие закономерности создания компаний-экспортёров в областях с высоким объёмом производства меда. Отмечено, что за шесть лет импорт меда в Украине увеличился в 59 раз и составил 118 т в 2015 г. На основе экспертного опроса с использованием рейтингового метода определены факторы, оказывающие положительное и отрицательное влияние на развитие рынка продукции пчеловодства и сформирована матрица выбора стратегического направления дальнейшего развития.

Элементы научной новизны. Изложено авторское толкование рынка продукции пчеловодства как системы учреждений и экономических отношений, обеспечивающих процессы производства, обмена и потребления продуктов питания, использования сырья, а также предоставление услуг отрасли пчеловодства. По результатам оценивания институциональной среды функционирования рынка продукции пчеловодства с помощью авторской методики определена сумма транзакционных издержек на рынке меда. Доказано, что значительная сумма транзакционных издержек влияет на уменьшение прибыльности отрасли пчеловодства.

Практическая значимость. Для совершенствования организационно-экономических основ функционирования рынка продукции пчеловодства необходимо учитывать факторы внешней среды. Детерминантами развития выступают: квалификация кадров; качество отечественной продукции и доверие к ней населения; рентабельность производства; его диверсификация и географическое положение Украины, а сдерживающими факторами: платежеспособность населения; недостаточность научных исследований в отрасли; отсутствие достоверной статистической информации; высокий уровень инфляции и ненадлежащая степень интеграционных формирований в пчеловодстве. Обоснована необходимость развития кооперации как важного организационно-экономического мероприятия реализации перспектив развития рынка продукции пчеловодства, улучшения ее качества; обеспечения уверенности внешних потребителей в ответственном выполнении взятых обязательств, поддержания имиджа отечественных производителей. Табл.: 3. Илл.: 1. Библиогр.: 14.

Ключевые слова: мёд; рынок продукции пчеловодства; экспорт; импорт; транзакционные издержки; организационно-экономические основы.

Михайлова Любовь Ивановна – доктор экономических наук, профессор, заведующая кафедры менеджмента внешнеэкономической деятельности и евроинтеграции, Сумской национальной аграрный университет (г. Сумы, ул. Герасима Кондратьева, 160)

E-mail: lmikhaylova@yahoo.com

Гриценко Виктория Леонидовна – кандидат экономических наук, преподаватель-методист, глава цикловой комиссии учётно-финансовых и экономических дисциплин, Колледж Сумского национального аграрного университета (г. Сумы, с. Веретёновка, 1)

E-mail: vicagritsenko@gmail.com

Стаття надійшла до редакції 10.07.2018 р.

Фахове рецензування: 03.08.2018 р.

Бібліографічний опис для цитування:

Михайлова Л. І., Гриценко В. Л. Організаційно-економічні засади функціонування ринку продукції бджільництва. *Економіка АПК*. 2018. № 8. С. 35 – 43.

*

УДК 338.432:631.95

В.В. РОССОХА, доктор економічних наук, професор
О.А. ПЕТРИЧЕНКО, кандидат економічних наук, доцент

Розвиток ринку молока та молокопродукції в Україні

Мета статті – здійснити комплексний аналіз сировинного ринку в ланці молопродуктового ланцюга, обсягів постачання молока на переробні підприємства, виробництва та розподілу молокопродуктів за каналами збуту, проблем і можливостей забезпечення раціональних потреб та рівня споживання молока і молочної продукції населенням.

Методика дослідження. У процесі дослідження використано такі методи: аналізу й синтезу для визначення обсягів постачання сировини на молокопереробні підприємства, глибини переробки молока й номенклатури виробленої молочної продукції у контексті забезпечення науково обґрунтованих норм внутрішнього споживання на 1 особу населення країни та експортних поставок. Кореляційно-регресійний аналіз використано для обґрунтування залежності рівня споживання молока від обсягів виробництва у динаміці різних часових періодів. Групування сукупних доходів домогосподарств забезпечило встановлення впливу купівельної спроможності різних верств населення на рівень споживання молока на внутрішньому ринку. Розроблено на рівняннях регресії методику розрахунку коефіцієнтів еластичності попиту на молоко та молочні продукти залежно від сукупних доходів домогосподарств.

Результати дослідження. Аналіз динаміки ринку у сегментах виробництва, переробки, розподілу і споживання молока і молочних продуктів в Україні показав невідповідність пропозиції сировини на ринку для завантаження по-

© В.В. Россоха, О.А. Петриченко, 2018